

ARTHUR SCHOPENHAUER: ERISTIČKA DIJALEKTIKA: KAKO POBJEĐIVATI U RASPRAVAMA*

TEO ČAVAR

Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
cavar.teo@gmail.com

Dijalektika je, smatra Schopenhauer, još od svoje prve pojave u Platonovim djelima, kao pojam bila korištena kao sinonim za logiku. Takva upotreba nastavila se kroz povijest, no ponekad je, kao kod Kanta, dijalektika bila smatrana sofističkim umijećem raspravljanja te u tom slučaju definicija svojom konotacijom daje prednost logici: „kao više nedužnom” (str. 66). Autor nastoji odvojiti dijalektiku i logiku te definira logiku kao znanost o načinima postupanja uma, tj. kao znanost o zakonima mišljenja, a dijalektiku kao umijeće raspravljanja. Drži kako se predmet logike može odrediti čisto *a priori*, dok se dijalektika najvećim dijelom konstruira samo *a posteriori*:

„Logika se bavi pukom formom postavki, dijalektika njihovim sadržajem ili materijom: pa je promatranje forme kao općenite moralo prethoditi razmatranju sadržaja kao onoga posebnoga.” (str. 11)

Schopenhauer uvodi pojam erističke dijalektike kako bi još više odvojio svoju koncepciju dijalektike od koncepcije koja logiku i dijalektiku smatra sinonima. Eristička dijalektika nauka je o postupanju čovjeka prema urođenoj sklonosti prema mišljenju da ima pravo, tj. ona je umijeće raspravljanja na takav način da se ima pravo. Schopenhauer razdvaja objektivnu istinitost određene postavke od vrijednosti postavke u mišljenju suprotstavljenih i publike. Smatra da ta distinkcija proizlazi iz prirodne slabosti ljudskog roda; urođena taština u kombinaciji s urođenim nepoštenjem i pričljivosti vode čovjeka do napuštanja interesa istine i stvaranja maksime koja mu nalaže da se bori protiv protuargumenta čak i kad se čini točnim, držeći tu točnost prividnom dok ne pronađe argument koji će potvrditi njegovu istinu:

* Biblioteka INCUS, Zagreb, 2019., prevela Nadežda Čačinović

„Na taj se način uzajamno podupiru slabost našega razuma i izopačenost naše volje.” (str. 9)

Upućuje kritiku Aristotelu za kojeg smatra da, iako je okrenuo dijalektiku prema prividu i prihvaćanju te samu svoju logiku razvio kao pripremu za dijalektiku, svoju zadaću u *Topici* nije obavio na čist način. Iako je okrenuo dijalektiku prema sadržaju pojma, to je postigao samo na formalan način raspravljajući o odnosima klasa i podklasa pojmova, a ne baveći se materijalnim, tj. sadržajem pojmova:

„No sama dijalektika mora tek naučavati kako se braniti od svake vrste napada, naročito onih nepoštenih, i ako se može napadati ono što tvrdi protivnik, a da se ne proturječimo samima sebi i općenito da ne budu pobijeni naši stavovi.” (str. 16)

Dijalektiku smatra duhovnim umijećem mačevanja jer kao i u mačevanju, koje se ne opterećuje onime tko je bio u pravu pri sukobu, nego se fokusira na samu formu, tako i u dijalektici objektivnu istinu treba promatrati kao akcidentalnu. Ona u pravilu nije ni poznata prilikom sukoba jer bi ona negirala samu potrebu za sukobom; često oni koji se sukobljavaju ni sami ne znaju jesu li u pravu, nego nastoje potvrditi i utvrditi istinu.

Navode se dva modusa opovrgavanja protivnikove teze: *ad rem* koji ukazuje na to da postavka nije u skladu s prirodom stvari i *ad hominem* ili *ex concessis* koji ukazuju na to da izjava nije u skladu s prijašnjim izjavama protivnika, tj. s relativnom subjektivnom istinom. Postoje i dva načina opovrgavanja: izravno i neizravno. Izravno opovrgavanje napada tezu u temeljima i pokazuje da teza nije istinita, a neizravno napada tezu s obzirom na njezine posljedice i pokazuje da teza ne može biti istinita. Koristimo li se izravnim opovrgavanjem ili pokazujemo da su razlozi tvrdnje netočni ili prihvaćamo razloge i pokazujemo da tvrdnja ne slijedi iz njih. U neizravnom opovrgavanju koristimo se apagogijom prilikom čega prihvaćamo postavku, pa je koristimo kao premisu uz neku drugu istinitu postavku pokazujući kako konkluzija koja slijedi iz njih nije istinita, time implicirajući da sama postavka nije istinita jer iz istinitih premisa ne mogu slijediti neistiniti zaključci. Uz apagogiju prilikom neizravnog opovrgavanja koristimo se i instancijom kojom ukazujemo na pojedinačne slučajeve koje opća postavka obuhvaća, ali za njih ne vrijedi.

U nastavku prikazuje trideset i osam dijalektičkih zahvata. Prvi je zahvat proširenje protivnikove tvrdnje do njezinih prirodnih granica jer su općenitije tvrdnje izloženije napadima. Sredstvo protiv te taktike točno je i precizno utvrđivanje vlastitih teza. Sljedeći je zahvat korištenje homonimije, tj. proširenje tvrdnje na nešto što nema (skoro) ništa zajedničko s početnom tvrdnjom. U nastavku se

navodi odabir tvrdnje koja je postavljena u odnos prema općenitom ili u posve drugačiji odnos. Četvrti je zahvat uvođenje stvari izdaleka, tj. navođenje premisa pojedinačno i nepovezano kako bi se prihvatile bez naslućivanja našeg zaključka. Slijedi dokazivanje postavke neistinitim pripremnim rečenicama, tj. argumentiranje iz protivnikova mišljenja uz korištenje njegovih stavova protiv njega samog. Takav način dokazivanja smatra se primjerenim jer istiniti zaključak može slijediti iz neistinitih premisa.

Nadalje, u djelu se navodi izvođenje skrivenog *petitio principii* koji podrazumijeva postuliranje onog što se treba dokazati pod drugim imenom ili tako da se ono što je u pojedinačnom sporno prenosi na općenito ili, ako dvije stvari slijede jedna iz druge, jedno se dokazuje, a drugo slijedi iz prvog. *Petitio principii* također podrazumijeva da kada se opće može dokazati može se tražiti i priznavanje pojedinačnog. Sedmi zahvat sokratska je eromatička metoda. Taj zahvat autor smatra zahtjevom za razgovijetnim sporazumijevanjem koji se sastoji od ispitivanja kako bi se iz priznanja protivnika zaključilo o istinitosti tvrdnje, a koji podrazumijeva puno opširnog ispitivanja i brzo izlaganje argumentacije kako bi se prikrilo ono što želimo da se utvrdi kao istinito. Navođenje protivnika na srdžbu neskrivenim bezobrazlukom i napadima sljedeći je zahvat. Poslije toga dolazi dijalektički zahvat koji zahtijeva postavljanje pitanja prije reda i korištenje protivnikovih odgovora za vlastite zaključke i suprotstavljanje, što je povezano sa sokratskom metodom. U slučaju da protivnik namjerno niječe predstavljena pitanja, potrebno je predstaviti mu suprotno od nama željenog stava ili izložiti dvije mogućnosti.

Ako protivnik prihvati različite slučajeve predstavljene indukcije, treba uvesti općenitu istinu kao već prihvaćenu bez traženja potvrde te istine. Kada se uvodi opći pojam koji se mora odrediti usporedbom, treba se odabrati usporedbu koja je povoljna za našu tvrdnju, npr. umjesto pojma pobožnost uvesti pojam bigotnost ako to služi našoj argumentaciji. U slučaju kada se iznosi postavka za koju se želi da se prihvati, treba se ponuditi i njenu suprotnost, ali tu suprotnu postavku treba se prenaglasiti kako bi se željna tvrdnja činila plauzibilnom.

Četrnaesti je zahvat *fallacia non causae ut causae* koji podrazumijeva dokazivanje zaključka iz teza iz kojih on zapravo ne slijedi. Zahvat može biti uspješan ako se raspravlja sa stidljivim (ili glupim) protivnikom i ako je onaj tko iznosi tvrdnju bezobrazan i obdaren jakim glasom. Slijedi iznošenje paradoksalnog stava; ako se stav prihvati, ispada da je onaj tko ga iznosi u pravu, a ako se odbaci, dovodi se do apsurdna. Autor napominje da je za ovaj zahvat potreban krajnji bezobrazluk. Nadalje, navodi se argument *ad hominem* ili *ex concessis* koji zahtijeva da se protivnikovu tvrdnju dovede u suprotnost (barem prividno) s njegovom prethodnom tvrdnjom ili s nekim stavom koji on uvažava. Ako protivnikov dokaz ugrožava predstavljenu argumentaciju, možemo nastojati izvući se *finim razlikovanjem* koje uvodi dodatno značenje ili slučaj. U slučaju da protivnikova

argumentacija vodi njegovoj pobjedi, prekida se rasprava ili se pozornost skreće na druge postavke. Kada se od nas traži da se suprotstavimo specifičnoj postavki, a ne znamo kako, stvar okrećemo k općenitom i tome se protivimo.

Sljedeći je zahvat *fallacia non causae ut causae* koji podrazumijeva protivnikovo prihvaćanje početnih premisa iz kojega se izvodi i protivnikovo prihvaćanje zaključka. Kada protivnik iznosi prividan ili sofistički argument, najbolje je odgovoriti jednako prividnim i sofističkim argumentom, umjesto ukazivanjem na nedosljednosti i prividnosti.

Zahjev za priznavanjem tvrdnje iz koje slijedi problem spora odbija se s tvrdnjom kako je riječ o *petitio principii* kako bi protivnik pomislio da je postavka identična problemu.

Dvadeset i treći zahvat navodi da se protivnika može navesti da tvrdnju proširi iznad postavljenih granica proturječivši mu jer proturječnost vodi pretjerivanju u tvrdnji. Odgovor na ovaj zahvat bi bio odupiranje nastojanju da nam se proširi tvrdnja. Sljedeći zahvat možemo nazvati proizvođenjem posljedica ili posrednim opovrgavanjem i nalaže nam da pogrešnim zaključcima i izokretanjem pojmova protivniku nametnemo apsurdne i opasne tvrdnje kao njegove. Slijedi apagogija posredstvom instancije kojom se tvrdi da je za uspostavu općeg stava kroz indukciju potrebno mnogo slučajeva, no da je moguće opovrgnuti opći stav opovrgavanjem jednog slučaja. *Retorsio argumenti* jednostavno nam nalaže da koristimo protivnikove primjere protiv njega kada je to moguće. Kada se otkrije argument koji u protivniku izaziva srdžbu, to je naznaka potencijalne slabosti u protivnikovom razmišljanju te je potrebno nastaviti nametati taj argument.

Ad auditores koji slijedi pokazuje da se u raspravi sa stručnjakom pred nestručnom publikom može koristiti nevaljani iskaz čija je nevaljanost primjetna samo stručnjaku, a podrazumijeva pridobivanje publike tvrdnjom koja izaziva smijeh. U slučaju da se gubi u raspravi, stvara se diverzija prebacivanjem teme na nešto drugo nepovezano s temom, no taj pothvat nije poželjan jer se njime ostavlja po strani argument na koji se nije dao odgovor.

Trideseti je zahvat argument usmjeren na poštovanje i podrazumijeva korištenje autoriteta po mjeri protivnika umjesto razloga. Naznačuje se činjenica da što su protivnikovo znanje i sposobnosti ograničenije, to će biti više prikladnih autoriteta te da su najefikasniji autoriteti koje protivnik najmanje razumije.

Sljedećim zahvatom nalaže se da, u slučaju kada se nema što uzvratiti na dani argument, se može tananom ironijom proglasiti se nekompetentnim za davanje odgovora jer time insinuiramo besmisao iskaza; što je valjana opcija u slučaju da uživamo veći ugled od protivnika. Odgovor bi bio pristojno dokazivanje nerazumijevanja iskaza. Moguće je protivnikovu tvrdnju podvesti pod njemu mrsku kategoriju i time pretpostaviti da je njegova tvrdnja opovrgnuta jer se nalazi u kategoriji koja je opovrgnuta. Trideset i treći je zahvat izjava:

„To je u teoriji možda točno, ali u praksi pogrešno. – Tim sofizmom priznajemo razloge, a ipak negiramo posljedice (...) Ta tvrdnja postavlja nešto nemoguće; ono što je u teoriji točno takvo mora biti i u praksi; nije li tako, pogreška je u teoriji, nešto je previđeno ili zanemareno, pa je dakle i u teoriji pogrešno.” (str. 55)

U slučaju da protivnik ne daje izravan odgovor, naznaka je to slabosti te se treba inzistirati na toj točki. Također, treba pomoću motiva djelovati na protivnikovu volju, treba uvjeriti protivnika da njegovo mišljenje šteti njegovu interesu ili interesu publike. Moguće je i zapanjiti i prepasti protivnika učenim i prividno dubokim besmislicama; taj potez validan je ako je protivnik naučen praviti se da razumije ono što čuje. U slučaju da je protivnik u pravu, a iznosi loš dokaz, treba se opovrgnuti dokaz i pretvarati se da je time opovrgnuta sama stvar, tj. argument ad hominem podmetnuti kao argument ad rem.

Posljednji zahvat pod nazivom argumentum ad personam navodi da se u slučaju u kojem protivnik treba pobijediti u raspravi argumentacija prebacuje na osobno, vrijeđa ga se na osobnoj razini. Kao odgovor na takav napad potrebno je navesti da to nema veze sa stvari o kojoj se raspravlja i treba se vratiti na samu stvar. Kao najsigurniji način izbjegavanja ovakve situacije autor navodi pravilo da je potrebno dobro birati protivnika jer je samo jedan od sto njih vrijedan rasprave.

Schopenhauerov spis iznosi razne savjete koji su generalno korisni, poželjni i primjenjivi, ali i neke za koje bi se moglo reći da su neprihvatljivi za suvremene filozofske i druge rasprave.

***„Dijalektika je duhovno
umijeće mačevanja.”***

ARTHUR SCHOPENHAUER